

Hutvágner Éva

KEGYENC VAGY KEGYES?

**KOSZTOLÁNYI DEZSŐ A LOVAG MEG A KEGYENCE CÍMŰ
BÁBJÁTÉKA NÉMET FORRÁSÁRÓL**

Kosztolányi Dezső színműve, *A lovag meg a kegyence* ezen a címen 1919. április 17-én jelent meg Az Érdekes Újságban.¹ Bár az első nyomtatásban megjelent szöveg 'kegyence' címvariánssal bukkant fel, ezt egyetlen későbbi kiadvány sem veszi át. A színmű a Blattner-Rónay-féle *Wayang Játékok* számára, annak első műsorára készült, a szövegkiadás évében. A szöveg fordításának ténye² annak ellenére, hogy Kosztolányi a szöveg összes megjelenése során jelölte azt („magyar versekbe szerezte” alcímmel, ám forrásmegjelölés nélkül) a szerző halála utáni kiadásokban nincsenek jelölve, a művet az önálló drámai költemények közé sorolták, fordításkötetekben a mai napig nem jelent meg a szöveg.

Lőrinc László a *Wayang Játékok*hoz köthető színháztörténeti körülményeket is feltáró tanulmányai-
ban és kötetében nem említi a szöveg eredetije-
ként feltételezhető 1917-es kiadást, a *Lancelot und Sanderein* című művet³, melyre Blattner Géza közléséből következtethetünk („Még Münchenben olvastam egy óflamand lovagdrámát, a *Lancelot und Sanderein*”⁴) –; írásai-
ban egy későbbi, 1950-es kiadással veti össze a Kosztolányi-féle fordítást, melynek címe *Ein edeles spiel von Lancelot von Danemark und der schönen Sanderein*.⁵ A két német szöveg, tehát a jelen írásban tárgyalt 1917-es

Friedrich Marcus Huebner-féle, és a későbbi (Wolfgang Cordan által jegyzett) maguk is fordítások. *A lovag meg a kegyese* (illetve *kegyence*) fordítása szempontjából egyedül releváns '17-es kiadvány flamand forrása a *Seer ghenoechliken ende amoroezen Historie van den eedele Lanseoet en die scone Sandrijn* című mű, melyre a szerző lipcsei kiadványának utószavában tesz említést. Ugyanitt olvasható, hogy a flamandból való fordítást megelőző német nyelvű kiadása nem ismert a színháztéknak, ám nagy számban léteznek más, flamand nyelvű kiadványok: a legelső kiadás a XV. század első évtizedeiben keletkezhetett. Egy közép-holland vers- és színháztékgyűjteményhez tartozott – ez a példány Huebner utószava szerint a Brüsszeli Nemzeti Könyvtár tulajdonában van, és jelentősen eltér a Bouvert van Bhemen-féle kiadványtól. Utóbbi kiadvány a hollandiai Goudaban látott napvilágot 1486-ban, egyetlen ismert példánya a Lübecki városi könyvtár tulajdonát képezi. A következő kiadás, mely az 1486-os kiadványból dolgozott, Hoffman von Fallersleben nevéhez kötődik, aki 1837-ben egy „jó minőségű forráskiadásban” közölte újra a szöveget (és ő volt az is, aki a szöveg kiadását követően felfedezte az első gyűjteményes kötetet).

A Huebner-féle 1917-es német és Az Érdekes Újság 1919-es kiadása strukturális jellemzői és szedése

1 *A lovag meg a kegyence*. Óflamand játék. Magyar versekbe szerezte Kosztolányi Dezső, Az Érdekes Újság. VII. évf. 15. sz., 1919. április 17. 24-27.

2 Melynek meglétét elsőként Lőrinc László bizonyítja, aki Blattner Gézáról szóló szakdolgozatában, majd Kosztolányi és a bábszínház címmel az ITK 1990-es első számában, végül pedig 2014 őszén megjelent könyvében, a Blattner Géza, *Egy bábos életútja egy fejezetében* közölte.

3 Friedrich Marcus Huebner, *Lancelot und Sanderein*, Leipzig, Insel-Verlang, 1917.

4 Blattner Géza visszaemlékezései.

5 Jedermann, Lancelot und Sanderein, Mariechen von Nymwegen, Altflämische spiele nach dem Urtext neu Erstellt von Wolfgang Cordan, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf, 1950.

Lancelot-játék (illusztráció), 1917.
Ford: Friedrich Markus Huebner.
Lancelot und Sanderein, Altflämisches
Schauspiel.
Insel Verlag zu Leibzig, Leibzig

Walleshausen Zsigmond, Blattner Géza és Detre Szilárd
A lovag meg a kegyese előadás bábjaival, 1919.
Wayang látékok, Budapest.
Fotó: Rónai Dénes, OSZMI

jelentős egyezéseket mutat, főként a későbbi kiadványok eltéréseit megfigyelve. A szereplők megnevezése, a tartalmi és formai egyezések, sőt a Kosztolányi által parodisztikus tükörfordításként átemelt egységek is erre mutatnak – különbség csupán a stílusregiszterben van. Egy példát kiemelve: a szerzői instrukciók szedésének tökéletes egyezését a két kiadásban.

„(Die Mutter geht nun zu der Magd und dieses dreist sie zu ihr sagt:)⁶

„(Die Mutter tat, wie sie gesagt. Und an der unschuldsreinen Magd tat Lanzelot seiner Lust genug. Dann sprach er den gemeinen Spruch und stellt' sich schlafend all dei Nacht, wie mit der Mutter war ausgemacht.

(So schlecht und hart der Ritter verfuhr. Nun höret, wie die schöne magd ihr Leid mit herben Worten klagt :)⁷

„(Ein Ritter reitet jagen.)⁸

„(Von Lanzelot jetzt wieder hört, der einsam blieb auf seiner kammer. Er ist von Reue ganz verstört und klagt sich an in großem Jammer.)⁹

„(Anya a Kegyeshez megy és rögtön megszólítja:)¹⁰

„(Az anya cselekszik e közbe, A lovag a szűzön e földi vágýát könyörtelen kitölti. Elmondja ama csunya mondást,

S alvást tettet az ágyba folyvást, Amint az anyjával kifőzte.

Igy járt el a zord, durva ritter: Halljátok, most a bus leányzót, Ki szenvedéseit nyögi itt el:)¹¹

„(Várur jön lovon)¹²

„(Most a lovagról hallatok, Ki a szobájában busong, Már sok bús könnyet hullatott Szívén a jaj ül és a gond.)¹³

Mindkét esetben ímekbe szedve, a szövegtől nem elkülönítve, annak részeként közlik a szerzői utasításokat, zárójelben. A megszólaló hang stíláriis jellemzői által is „szerepbe kerülő” hang az *írott* szöveg fikciójának része. A zárójelbe tett részek a dráma párbeszédeivel dialógusba kerülnek, reflektálnak a szereplők jellemére. A *lovag meg a kegyencében* a szerzői utasítás rímes-humoros megjegyzései külön, virtuális szereplőként jelennek meg, és e szövegeket általában egy további szereplő behozásával jelenítik meg a színpadon. (A Wayang Játékok a szövegkönyv által „Hang”-ként azonosított láthatatlan szereplőt társít a megszólalásokhoz, a Séd Teréz-féle *A lovag meg a kegyese* előadásban egy „Kobzos” nevű szereplő, mint dalnok, a színpadon adta elő az eredeti dráma szerzői utasításait és a kibővített megszólalásokat.) Kosztolányi a szöveg fordításakor nem teljes dialógusokat vagy jeleneteket vesz alapul, nem csak a szöveg nagyobb dramatikus folyamatait tartja szem előtt (mint az pl. a szöveg későbbi, 1950-es fordítás során kimutathatóvá vált), hanem az egy szereplő egy megszólalásnyi egységét veszi

6 Lanzelot und Sanderein, 18.

7 LS 20-21.

8 LS 23.

9 LS 31.

10 Az Érdekes Újság, 26.

11 É. Ú. 25.

12 É. Ú. 25.

13 É.Ú. 26.

figyelembe, melyet fordításának elvei szerint következő megszólaló replikája szakít félbe: Kosztolányi olyan módon rövidít, hogy csak az egyes megszólaláson belül tömörít vagy hagy el részeket, az egy megszólaláson kívül kevésbé (csak egy-egy szó, megszólítás áthelyezésével) változtat a szövegen. A *lovag meg a kegyence* szövegét két részre lehet osztani az azonosság aránya alapján: amelyek nemcsak tartalmilag, de szófordulat terén, sőt szerkesztésileg is tökéletesen megfelelnek a Huebner-féle kiadvány szövegének, és amelyek változtatnak vagy tömörítenek a szövegen. Ez utóbbiakra leggyakrabban az jellemző, hogy a megszólalás első fele pontosan jelenik meg a magyar fordításban, az ezt követő kibontás, részletezés pedig lemarad a magyar változat megszólalásainak végéről.

„[A fordítónak] valahogy módot kell találnia, hogy mind a két követelménynek, az értelminek és a zeneinek is eleget tegyen”¹⁴ – írja Kosztolányi a *Modern költők* előszavában. A fordítói ars poeticának is értelmezhető szövegben a nyelv „anyagiságának”¹⁵ szabott törvénye által a szerző módosítani kényszerül, a célszöveg jellemzői implikálják az eredetihez való hűtlenséget. „Újat kell alkotni helyette, másikat, mely az eredetivel lélekben, zenében, formában mégis azonos. Hamisat, mely mégis igaz. [...]” – fontos ezt a még oly megengedő fordításelméletet értelmeznünk: a változtatások, bármily szabadak is, az eredeti mű felé való hűségben készülnek – a szöveg témájának parodisztikus fényben való megmutatása vajon tartozhat-e még a fordítások közé?

A *lovag meg a kegyese* szövege, az előadások története¹⁶ és a kritikai diskurzus által hosszú évtizedeken keresztül eredeti műként került a befogadókhoz. Kizárólag annak kapcsán kerülhetett újra a fordítás-irodalom státuszába („van egy másik szöveg, amely kronológiai és logikai elsőbbséggel bír az adott szöveg felett”¹⁷) hogy a feltételezett eredeti szöveg léte beigazolódott.

A Kosztolányi-szöveghagyomány sajátos alakulása megkerülhetetlenné teszi számunkra az írott szöveg és színházi hagyomány viszonyának tisztázását. Nem egyértelmű ugyanis, hogy az az adaptációs hagyomány, mely elszakadni látszik az eredeti szövegtől (annak fordításként való értelmezésétől), mennyiben tekinthető az utóbbi tényleges „jogutódjának”. Felmerülhet annak kérdése, hogy elgondolható-e egyáltalán bármilyen szöveg, melyről a hagyomány „üledékei” teljességgel eltávolíthatók volnának. Nincs okunk azt gondolni, hogy bármelyik klasszikus hagyomány-érvhez egyértelműen kapcsolódunk kellene *A lovag meg a kegyence*, illetve *A lovag meg a kegyese* közti látszólagos cezúra miatt. *A lovag meg a kegyence* „eredeti”, vagyis elsőként felismert és a német fordítás segítségével egyértelműen időbeli sorrendet tekintve kiemelhető szövegének háttérbe szorulása; illetve egy attól függetlenül megvalósuló adaptációs hagyományt, ami *A lovag meg a kegyese* előadásának szövegváltozatát és ezzel *A lovag meg a kegyese*-változatokat (pl. a Kosztolányi zöld tintás bejegyzései által azonosított első szövegváltozatot vagy a dr. Bányay Géza által készített 1955-ös dramaturgiai verziót) emeli előtérbe, egymástól függetlenül is működni

14 Kosztolányi Dezső, *Modern költők*, Előszó, 271.

15 uo.

16 A szövegváltozatok és az előadások alapján feltételezhető szövegváltozatok a jelenlegi kutatások alapján: 1. Az *Érdekes Újság*, *A lovag meg a kegyence*. Óflamand játék. Magyar versekbe szerezte: Kosztolányi Dezső, *Az Érdekes Újság*, VII. évf. 15. sz., 1919. ápr. 17. 24–27. Wayang játékok rendezői példány (1919), OSZMI Bábtoréneti gyűjtemény, Blattner Géza hagyatéka, Lsz: 2015.5.1. Séd Teréz előadásához készült dramaturgiai változat (1955), Színháztoréneti Tár MM 7220. és OSZMI, Séd Teréz hagyatéka, leltározatlan. Irodalmi Színpad előadása, rend. Szendrő Ferenc, (1964) Patália (1976), Patália. Jelenetek és bábjátékok, szöveggondozás: Réz Pál, Budapest, Magyar Helikon, 1976. Musica Bábegyüttes előadása, rend. Schmidtné Wanits Helga (1982) Szkéné Együttes előadása, rend. Wiegmann Alfréd (1979) Rádió Színpad 1979 (később a Bartók Rádió rádiójátéka 1982-ben), rend. Török Tamás, részletek megtalálhatók a http://szerencsieva.bplaced.net/r_lovag.htm címen. Lucifer a katedrán (1997), Színházi játékok, szerkesztette: Réz Pál, Budapest, Balassi, 1997. ORT-ki Bábshínház, Nagy Ilona, 1995.

17 Gideon Touy, *Fordítás- célkultúra*, 330.

A lovag meg a kegyese. (Kutas József, mint hírnök), 1964. Rendező: Szendrő Ferenc. Irodalmi Színpad, Budapest. Fotó: Milos József, OSZMI

A Kobzos, a Lovag és a Hírnök, 1955. Rendező: Séd Teréz. A mi kis bábszínházunk, Budapest. Fotó: ismeretlen, OSZMI

A lovag meg a kegyese előadás bábjai, 1982. Rendező: Schmidtné Wanits Helga. Musica Bábegyűttes, Szekszárd. Fotó: Hutvágner Éva

A *Kobzos*, 1955. Rendező:
Séd Teréz. A mi kis bábszínházunk,
Budapest. Fotó: ismeretlen, OSZMI

látszanak. A két szöveget lehetséges önálló és nem különálló entitásokként is kezelünk. Egyik esetben a szöveg adaptációjaként jelennek meg a színházi előadások, és így a szöveg egy-egy új „kiadását” érhetjük tetten az egyes bemutatók alkalmával, melyek mint a szöveg új és új „színpadi fordításai” jelennek meg, míg a másik esetben a színházi előadásnak egy lényeges, ám nem zárólagos részeként beszélhetünk a szövegből.

SQUIRE OR SAINT?

This paper provides a philological approach to Dezső Kosztolányi's puppet play, *The Knight and his Lover*. Furthermore it outlines the history of the editions of the text and their correlations with theatrical performances. The paper intends to clarify some problems concerning the method of translation, as well as to give a comparative analysis of the play with the text called *Lanzelot und Sanderein* (which was the original title of the play in the first printed edition). The comparison of Kosztolányi's puppet play and the German edition is considered to be of importance because of a contemporary puppet theatre, called *Wayang Játékok*, which was the first theatre of Geza Blattner. This theatre ordered the translation of the knight drama and presented the premiere of the play. The first performance and the editions of the text made their impact on the subsequent interpretations of the play as well. Therefore the paper specifies all the performances of Kosztolányi's drama.

Nem volt én durvaságra szóló,
S mi sem monom, hogy mi a célja.
Mért végzem oda tőzre félre?
Az aranylócsilló kedveselzések
E szél kelet nemán, miét pelevöl
Mottelle lejátszó felkötés?
Mú gondok ritkán er az szegény!
Ha én rajtúl lelátla szeretem,
Muskálat és ender szokkú?
Eszek

ANYA:

Csak úgy lesz a térd a lényem
Ha megváltásról érke — a drámá
Anyák ezt röviden közölni,

LOVAG:

Hé, levert a lényt, Vissza-tértek
Veled megrökö. Megdöbbenem
E akarat törtétek, szeszemmel
Így lesz, bár szívesem elalásztam.
Tápasztalom gyokorta hájra.
A szíven tud van, mint a székely,
Ílát elődegyje majd a székely,
Szájvan nem két igándit,
Mért legyek én is székely?
Csak hang az sárkány a virágom
S a székely székely ne jussom,
Székely, mint a kékényos a gyönyör,
No most anyám megrökö székely
Székelybe veszem át a jussom.

(Hangs a Kékényos: meggy és székely
székelyököt.)

ANYA:

Ezke fiam, Imola, s pé,
Egy nagy kékényos lenne kékény,
Ez most az egyenör székelyök rúd.

KÖNYVES:

Purános emlékemre minden írást,
Mi kékényos övöltem nagyanyom?

ANYA:

Hé kékényos most eljussam-e?
Mely téren és a székelyom,
Fiam leleg én végülöm,
Székely, kékényos kékényos.
Az az időm, székelyök mi lette,
Mért tegnap én nem volt?
Székely kezék és rúd ne yet,
Csak meg ne haljón vedlömgy ...
Mért, néld meg dőig kékényos, hogy
Mért gyórt a mi székelyom,
Ez mégis háj én mi ből,
Mért kékényos székelyök az székelyök?
Ez székely, jékesen lesz kékényosok.

KEGYES:

Egyelőn ezt a nagy kékényos,
Nagyanyomom máris gyórt,
Nyúlóm székely a székelyom,
Az székely, székely székely.

ANYA:

Beljök csak székelyom a kékényos ...
Héja, a tery pörök, kékényos ...
Már fogja me kékényos a kékényos ...
Héja is az székelyos kékényos
S kékényos székelyomra mit.
Imola székelyos székelyos.
Mig a levag az nem kékényos,
Ezke kékényos meg nem székelyosok.

(Az anya ödelekük e kékényos,
A levag a székelyos a kékényos,
Vágrák kékényosok kékényos,
Egyelőm meg székelyos székelyos,
S székelyos kékényos székelyos,
Amint az székelyos kékényos,
Így jék en a székelyos székelyos,
Hálják, meg a kékényos kékényos,
Ki székelyosok székelyos kékényos.)

KEGYES:

En kékényosom, háli meg a székelyos!
Milyen székelyos székelyosok!
A levag anyám, Az, kékényos!
Kékényos székelyos kékényos,
Az székelyos, kékényos a székelyos,
E székelyos székelyos székelyos volt,
Amely kékényos, kékényos székelyos,
Kékényos székelyos székelyos ...
Kékényos székelyos a kékényos,
S kékényos székelyos a székelyos,
Székelyos kékényos székelyos kékényos,
Ugyanaz székelyos az kékényos székelyos,
Kékényos székelyos székelyos székelyos,
Miképpen székelyos székelyos székelyos,
Levág, nem háli meg székelyos székelyos!
Mert székelyos kékényos én,
Ez, székelyosok székelyos, székelyos székelyos,
Még székelyos székelyos székelyos!
Ez add nekem, hogy székelyos kékényos!
Ne jussom kékényos székelyos!
Ez az útam kékényos székelyos kékényos,
Mindig magam kékényos, kékényos,
De én egy székelyosok van ...
Ez nyúlóm székelyos kékényos, az székelyos,
Kékényos viz a kékényos kékényosok
Lejök én kékényos székelyos,
Egyelőm kékényos, kékényos kékényos,
Ez kékényos székelyos, az székelyos kékényos,
Kékényos székelyos, az székelyos kékényos.
(Vágrák meg kékényos)

VAHUR:

Kékényos en a kékényos!
Urak kékényos, ki kékényos a kékényos!
Ez kékényos Anyám, meggy meg kékényos!
Oh, vágják meg kékényos útra,
Székelyosok odjatók az útra,
Hogy kékényos is már kékényos!
Héja székelyos kékényos kékényos!
Legek úgy meggy, én kékényos!
S egy székelyos székelyos. En kékényos székelyos!
Kékényos kékényos kékényos én én én
Egy székelyos kékényos is székelyos!
Törekvés! Oh a kékényos székelyos!
Lege-meggy egy kékényos volt,
A székelyos útra az székelyos székelyos!
Ez székelyosok és székelyosok!
Ílyett nem háli meg kékényos kékényos!
Milyen kékényos is én én én
Ez, székelyos kékényos kékényos,
Mert kékényos székelyos, székelyos!
Aranykékényos, székelyos székelyos,
Te kékényos kékényos, mint kékényos székelyos,
De én, hogy a kékényos székelyos!
Hálják székelyos székelyos, az székelyos!
Hálják székelyos, Urak.

KEGYES:

Ne háli!
Tudom, nincs kékényos székelyos székelyos!
E kékényosok, székelyos székelyos,
A székelyos is igaz, székelyos, nagy.

Ezekt az kékényos, én levag,
Ugyanaz székelyos kékényosok!
S hály! székelyos székelyos székelyos!

VAHUR:

Ezekt add nekem az kékényos!
Mért jéket az székelyos székelyos?

KEGYES:

A kékényosom székelyos,
Székelyosok, székelyos kékényosok,
Mint a kékényosok székelyosok,
E a kékényos székelyos, székelyos székelyos.

VAHUR:

Hé kékényos kékényos, mint a kékényos!
Te kékényos én is kékényos,
Lege-meggy székelyos székelyos székelyos,
Jéj, székelyos székelyos székelyos székelyos,
Ez kékényosom székelyosok!

KEGYES:

Kékényos, ne te kékényos székelyos,
Még a kékényos is székelyos.

VAHUR:

Te székelyos, a kékényos székelyos!
Legek székelyos, akér a kékényos,
Nincs én a kékényos székelyos székelyos,
Jéj, székelyos székelyos székelyos székelyos,
Te az új székelyos, a kékényos székelyos,
Legek székelyos, az székelyos székelyos.

KEGYES:

Nem az kékényos, én kékényos,
Kékényosom székelyos székelyos,
Kékényos kékényos a kékényos,
Hogy kékényos, a kékényos székelyos!

VAHUR:

Méjünk, székelyos kékényos székelyos,
Kékényos az székelyos kékényos!

KEGYES:

Egyelőm háli meg, mint a kékényos!
S a kékényos székelyos székelyosok!
Néld azt a kékényos kékényos, mi székelyos,
Tekintet székelyos székelyosok,
Kékényos székelyos székelyos!
Ez kékényos kékényos, székelyos,
E a székelyos székelyos kékényos
Ez az egyelőm székelyos kékényos,
Mért, én egy székelyos székelyos kékényos!
Ez kékényos székelyosok,
Héja meggy egy kékényos székelyos,
De most a kékényos székelyosok,
Még székelyos a kékényos!
A kékényos az székelyos!
Kékényos kékényos a székelyos,
Hálják székelyos a kékényos!

VAHUR:

Fütem, kékényos székelyos a kékényos!
Hát egy kékényos, az székelyos székelyos!
Fütem székelyosok az a kékényos,
A székelyos az székelyos!
Amely kékényos székelyosok,
Héja én kékényos székelyosok,
Csak az kékényos székelyos kékényos!
Ezke meg székelyos székelyos székelyosok!
Tudom kékényos, székelyos mi vágja,

